

ՖՐՕՄՕՆ ԿՐՏՍԵՐ

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

IV

Կայարանում

«Այն, սիրում եմ քեզ, սիրում... աւելի քան երբ և իցէ և ընդմիշտ... Ի՞նչ միտք ունի մաքառելը և զիմազրելը: Մեր ոճիւրը մեզնից զօրեղ է... Եւ վերջապէս, յանցանք է արդեօք այն, որ մենք իրար սիրում ենք... Մենք վիճակուած էինք միմեանց: Միթէ իրաւունք չունենք միանալ, չը նայելով, որ կեանքը անշատել է մեզ: Ուրեմն եկ: Վճռուած է. գնում ենք... Վաղը երեկոյ, Լիօնի գծի կայարանից, ժամի տասի գնացքով... Տոմսակները կ'առնեմ ու կը սպասեմ քեզ...»

«Ֆրանց»

Ամբողջ մի ամիս Սիդօնին սպասում էր այդ նամակին, ամբողջ մի ամիս նա գործ էր դնում իր բոլոր գգուանքներն ու խորամանկութիւնները, որպէս զի ստիպէր տեղբին գրաւոր կերպով արտայայտել իր բուն սէրը: Նա շատ էր չարչարուել այդ նպատակին հասնելու համար: Հեշտ բան էր յանցաւորութեան հասցնել Ֆրանցի սրտի պէս մի ազնիւ ու երիտասարդ սիրտ, և այդ տարօրինակ մաքառման մէջ, ուր՝ իսկապէս սիրողը կուռում էր իր սեփական շահերի դէմ, Սիդօնին յաճախ ու ժասպառ էր զգում իրան և գրեթէ վհատուած: Երբեմն, երբ նա արդէն կարծում էր, թէ Ֆրանցը բոլորովին ընկճուել է, յանկարծ նրա երիտասարդական յիտակ բնաւորութիւնը վրդովուած էր և քիչ էր մնում, որ նա փախչէր այդ կնոջից, նորից ազատուէր նրա ձեռքից:

Ի՞նչ ցնծութիւն պէտք է զգար ուրեմն, երբ մի առաւօտ
Օգոստոս, 1901.

բերին նրան այդ նամակը: Տիկին Դօրսօնն էլ մօտն էր այդ ժամանակ, նա հէնց նոր էր եկել, մի բեռը զանգառներ բերելով ծօրժից, որ սրտնեղում էր, իր սիրունուց հեռու ապրելով, և սկսում էր անհանգստանալ շնորհիւ այդ տեգրի, որ աւելի յաճախ էր լինում նրա հետ և աւելի խանգոտ էր ու պահանջող, քան լինում են նոյն իսկ ամուսինները:

—Օհ, խեղճիկը, խեղճիկը,—ասում էր սանտիմէնտալ ամերիկուհին,—եթէ տեսնէիր, թէ որքան տանջւում է նա:

Եւ թափահարելով խոպոպները, նա բաց արեց փաթաթած նօտաները ու մէջիցը հանեց «խեղճիկի» նամակները, որ ամենայն հոգատարութեամբ պահում էր իր ուսմանների թերթերի մէջ, երջանիկ զգալով իրան, որ խառն էր այդ սիրային պատմութեան մէջ և որ կարող էր յափշտակուել այդ ինտրիգայով ու խորհրդաւորութեամբ լի մթնոլորտում, որ քնքշութիւն էր տալիս նրա սառն աչքերին և չոր ու ցամաք չէի գոյնին:

Ամենատարօրինակն այն էր, որ ամենայն պատրաստակա՝ նութեամբ յանձն առնելով սիրային նամակներ տանող-բերողի դերը, այդ սիրուն ու ջահէլ ամերիկուհին ինքը անձամբ երբեք ոչ գրել էր, ոչ էլ ստացել մի սիրային նամակ:

Շարունակ գնալ-գալով Պարիզից Անիէր և Անիէրից Պարիզ, միշտ մի սիրային նամակ թևի տակին, այդ տարօրինակ թղթատար աղանիսն հաւատարիմ էր մնում իր աղանատանը և մնչում էր միայն մաքուր զրդումից:

Երբ Սիդօնին ցոյց տուեց Ֆրանցի նամակը, տիկին Դօրսօնը հարցրեց.

—Ի՞նչ ես գրելու:

—Արդէն գրել եմ Դրական պատասխան տուի:

—Ի՞նչպէս, վեր կը կենաս, կ'երթաս այդ գծի հետ:

Սիդօնին սկսեց ծիծաղել:

—Այդ էր պակաս: Դրական պատասխան տուի, որ գնայ սպասի ինձ կայարանում: Պրծաւ, գնաց: Թող մի քառորդ ժամ տանջուի իմ պատճառով: Դեռ այդ քիչ է նրան: Մի ամբողջ աւիս հոգիս բերանս բերեց: Ամբողջ կեանքս փոխել էի այդ պարոնի պատճառով: Ստիպուած էի վերջ տալ ընդունելութիւններին, դուռս փակել բարեկամներին առաջ, այն ամենքի առաջ, որոնք ջահէլ են ու սիրելի, սկսած ծօրժից և վերջացրած քեզնով: Որովհետեւ զիտես, սիրելիս, դու էլ դուր չէիր գալիս նրան և, եթէ նրանով լինէր, քեզ էլ կը հեռացնէր ուրիշների նման:

Սակայն Սիդօնին չստաց նրան այն, որ ամենից շատ էր գրգռել նրան Ֆրանցի դէմ, այսինքն այն, որ նա վախ էր ազ-

դել իրան, սաստիկ վախ, սպառնալով, որ ամեն բան կը յայտնի ամուսնուն։ Այդ բողբոջից սկսած նա շատ վատ էր զգում իրան և նրան թւում էր, թէ իր կեանքը, իր քաղցր, իր այնքան փայլալից կեանքը լուրջ կերպով վտանգի է ենթարկուած։ Ռիսկերի նման սաստիկ չէի ու սառնատեսիլ մարդիկ սարսափելի բարկութիւններ են ունենում, որոնց հետեանքները անկարելի է նախատեսել, նման այն անգոյն ու անհամ պայթուցիկ փոշիներին, որ վախենում են գործ ածել, որովհետեւ յայտնի չէ նրանց ոյժը։ Եւ այն միտքը, թէ մի օրից մի օր Ֆրանսը կը յայտնէր ամուսնուն նրա վարք ու բարքը, սարսափեցնում էր նրան։

Նրա յիշողութեան մէջ զարթնում էին պատկերներ իր առաջուան կեանքից, այն օրերից, երբ նա ապրում էր խտաբնակ թաղում,—պառակտուած ընտանիքներ, ամուսնական վրիժառութիւններ, չնութեան խայտառակութիւնը շաղախուած արեան մէջ, Մահուան տեսիլքները հանգիստ չէին տալիս նրան։ Եւ մահը, յաւիտեանական հանգիստը, անհուն խաղաղութիւնը, ի հարկէ, չէր կարող չը սարսափեցնել այդ՝ զուարճութիւնների պապակող և աղմուկի ու շարժման մոլի փոքրիկ արարածին։

Այդ երանելի նամակը չբացնում էր այդ բոլոր աները։ Այսուհետեւ անկարելի էր, որ Ֆրանսը, իմանալով, որ նրա ձեռքին այդպիսի զէնք կայ, մատնէր նրան, նոյն իսկ, եթէ կատաղութիւնից փրփրէր, զուր տեղը սպասելով նրան կայարանում։ Վերջապէս, եթէ մատնէր էլ, նա ցոյց կը տար նրա նամակը և նրա բոլոր մեղադրանքները այնուհետեւ բացարձակ զրպարտութիւն կը թուային Ռիսկերին։ Օ՛հ, պարոն դատաւոր, դուք մեր ճանկումն էք այժմ։

Յանկարծ կատաղի ուրախութիւն եկաւ նրա վրայ։

—Նորից յարութիւն եմ առնում... կենդանանում եմ... ասաց նա տիկին Դօբսոնին։

Եւ թռաւ գնաց պարտէզը, սկսեց վազվզել ծառուղիներում, անազին փունջիւր կազմեց դահլիճի համար, լուսամուտների երկու փեղկերն էլ բաց արեց արևի առաջ, պատուէր տուեց խոհարարուհուն, կառապանին, պարտիզպանին։ Պէտք էր տուն ու տեղը զարդարել, որովհետեւ ժօրժը նորից գալու էր, իսկ առաջուան կեանքը վերսկսելու համար նա մեծ ճաշկերոյթ էր տալու շաբաթուայ վերջին։ Տեսնելով, թէ ինչպէս նա, ձեռք ու ոտք ընկած, աշխատում է շարժում ու կեանք վերահաստատել իր շուրջը, մարդ, յիբաւի, կարող էր կարծել, թէ նա մի ամբողջ ամիս գործով բացակայ է եղել և այժմ նոր վերադարձել է ձանձրացուցիչ ու յոգնեցուցիչ ճանապարհորդութիւնից։

Միւս օրը, երեկոյեան, Սիդօնին, Ռիսլէրն ու տիկին Դօրսօնը՝ երեքն էլ դանլիճումն էին։ Ռիսլէրը մեքենագիտութեան վերաբերեալ ինչ որ հաստ գիրք էր թերթում, իսկ տիկին Դօրսօնը նուագակցում էր Սիդօնիին, որ երգում էր։ Յանկարծ, երբ ժամի տասը խփեց, Սիդօնին ուսմանսի կէսումը կանգ առաւ ու սկսեց սաստիկ քրքշալ։

Ռիսլէրը շտապ շարժումով քիթը բարձրացրեց։

— Ինչի վրայ ես ծիծաղում։

— Ոչինչ... միտքս մի բան ընկաւ... պատասխանեց Սիդօնին, աչքի թեթեւ թարթումով պատի ժամացոյցը ցոյց տալով տիկին Դօրսօնին։

Պայմանաւորուած ժամն էր այդ, և նա մտածում էր, թէ ինչպէս է այժմ տանջւում իր սիրահարը, կայարանում սպասելով նրան։

Այն րոպէից, երբ թղթատարը վերադարձաւ, բերելով Սիդօնիի տնեւօրէն սպասուած համաձայնութիւնը, ֆրանցի յուզուած հոգին սաստիկ հանգստացաւ, ինչպէս թէ մի ձգուած լար յանկարծ թուլանար։ Չքացաւ տարուբերումը, չքացաւ մաքառումը կրքի և պարտականութեան մէջ։ Բոպէաբար նա թեթեւացած զգաց իրան. կարծես թէ այլ ևս խղճմտանք չը կար նրա մէջ։ Ամենայն հանգստութեամբ սկսեց ճանապարհի պատրաստութիւններ տեսնել, պայուսակները դարսեց, կողպեց, պահարանները դատարկեց, և դեռ շատ ժամանակ առաջ այն ժամից, երբ վարձած կառքը գալու էր իրեղէնները տանելու, նա արդէն բոլորովին պատրաստ նստած էր սենեակի մէջին մի արկղի վրայ և դիտում էր իր առջևի քարտէզը, որ մեխուած էր պատին, իբրև մի նշանակ իր թափառական կեանքի, աչքը ման ածելով ճանապարհների ուղիղ գծով և ովկիանոսը պատկերացնող ալիքանման խաղերով։

Ոչ մի անգամ նրա մտքովը չանցաւ, որ գաւթի միւս կողմում կայ մի արարած, որ լալիս ու հառաչում է նրա պատճառով։ Ոչ մի անգամ նա չը մտածեց իր եղբօր յուսահատութեան մասին, այն սոսկալի դրամայի մասին, որ ինքն ու Սիդօնին թողնելու էին իրանց յետևում։ Նա շատ հեռու էր այդ բոլոր բաներից. նա արդէն երևակայութեամբ ճանապարհ էր ընկել և հանդիպել էր կայարանի առաջ Սիդօնիի հետ, որ ճանապարհորդի ու փախստականի մուգ-գոյն շորեր ունէր հագին, արդէն կապուտակ ծովի ափն էր հասել, ուր նրանք դադար էին առնելու առժամանակ իրանց հեղքերը կորցնելու համար, և, այդպէս, շարունակելով, նա վերջապէս հասել էր նրա հետ մի անյայտ երկիր, ուր ոչ ոք չէր կարող պահանջել ու խլել նրան

իր ձեռքից: Երբեմն էլ նա երևակայում էր, թէ վազօնում նրա տած սլանում են խաւարի և ամայի դաշտի մէջով: Նա տեսում էր մի սիրունիկ ու գունատ գլուխ կռթնած իր գլխի կողքին բարձերի վրայ, վարդափթիթ չրթունքներ իր չրթունքների մօտ և մի զոյգ խորունկ աչքեր, որոնք նայում են իրան լամպի մեղմ լոյսով, անիւների ու շոգու օրօրի մէջ:

Եւ այժմ՝ սուլիբ ու մանչա, մեքենայ, ծնցիր գետինը, կարմրացրու երկինքը, ծուխ ու բոց ժայթքիր վերև: Սուգուլիբ տուննէյների մէջ, անցիր լեռներ ու գետեր, թռիչք գործիր, բոցավառուիր, պայթիր, բայց տար մեզ քո հետ, հեռացրու մեզ մարդաբնակ աշխարհից, նրա օրէնքներից, նրա մտերմութիւններից, կեանքից և նոյն իսկ մեղսից...

Որոշուած գնացքի տոմարկղի բացուելուց երկու ժամ առաջ՝ Ֆրանսը արդէն Լիօնի գծի կայարանումն էր, այդ տխուր կայարանում, որ գտնւում է Պարիզի հեռաւոր մասում և այնպիսի տպաւորութիւն է գործում, կարծես պրօվինցիայի սկզբնաւորութեան կէտը լինի: Նա նստեց ամենամուլթ անկիւնում և մնաց այնտեղ անշարժ, չմածի պէս: Այդ ժամանակ նրա ուղեղը նոյնքան աղմկայոյզ էր, որքան և կայարանը: Նրան պաշարել էին հազար ու մի կցկտուր մըտքեր, անորոշ յիշողութիւններ, տարօրինակ զուգորդութիւններ: Մի բոպէում նա այնքան հեռանում էր երևակայութեամբ իրականութիւնից, որ երկու երեք անգամ հարց տուէց ինքն իրան, թէ ինչու էր եկել այդտեղ և ում էր սպասում: Բայց Սիդօնի մտապատկերը դուրս էր ժայթքում այդ կցկտուր մտքերի մէջից և լուսաւորում էր նրանց պայծառ լոյսով:

Նա շուտով գալու էր:

Եւ թէև պայմանադրած ժամը դեռ չատ հեռու էր, բայց և այնպէս Ֆրանսը մեքենաբար նայում էր այդ շտապող ու իրար կանչող մարդկանց, տեսնելու՝ հօ Սիդօնի գողտրիկ սիլուէտը յանկարծ դուրս չի գալիս բազմութեան մէջից, ամեն քայլում ճանապարհ բանալով իր առաջ իր գեղեցկութեան ճաճանչներով:

Մի քանի գնացքներ գնացին, մի քանիսն եկան, մի քանի անգամ հնչեցին սուլիչները, որոնց ձայնը՝ ծածկի կամարների տակ մորմոր էր նման, և միանգամից կայարանը դատարկուեց ու դարձաւ ամայի, ինչպէս եկեղեցիները լի օրերին: Մօտենում էր՝ նրանց գնացքի ժամը: Նրանից առաջ այլ ևս ուրիշ գնացք չը կար: Ֆրանսը վեր կացաւ տեղիցը:

Այժմ այդ այլ ևս երազ չէր, ցնորք չէր, կորած՝ ժամա-

նակի ընդարձակ ու անորոշ սահմանների մէջ, Մի քառորդ ժամից, ամենաշատը կէս ժամից յետոյ նա գալու էր:

Եւ ահա Ֆրանցի համար սկսուեց սպասողութեան սուկալի տանջանքը, այդ՝ ամբողջ էութեան առկախ վիճակը, մարմնի և հոգու տարօրինակ դրութիւնը, երբ սիրտը չէ բարախում, երբ շնչառութիւնը հետում է մտքի նման, երբ չարժումեները ու խօսքերը մնում են անաւարտ, երբ՝ ամեն ինչ սպասողութեան մէջ է: Բանաստեղծները հազարաւոր անգամ նկարագրել են այդ տանջալից անձկութիւնը սիրահարի, որ ականջը սրած լսում է ամալի փողոցով անցնող կառքի դղրդոցը կամ սանդուխով բարձրացող գաղտագողի քայլերի ձայնը:

Բայց շատ աւելի ծանր է սպասել սիրուհուն կայարանում, ուղևորների սպասարանում: Աղօտ լամպերը, որոնք շողք չեն գցում փողոտ յատակի վրայ, ահագին պատուհանները, քայլերի և դռների անընդհատ աղմուկը, որ դադար չի տալիս անհանգիստ ականջներին, բարձր ու լերկ պատերը, նրանց զարդարող յայտարարութիւնները՝ «Զբօսանքի գնացք դէպի Մօնակօ, մի պտոյտ Շվէյցարիայում», ճանապարհորդութեան, փոփոխութեան, անտարբերութեան և անկայունութեան միջնորդաբար, այդ բոլորը կարծես յատկապէս յարմարեցրած է մարդու սիրտը ճմլելու և թախիծը սաստկացնելու համար:

Ֆրանցը գնում-գալիս էր, աչքը սրած նայելով եկող կառքերին: Նրանք կանգ էին առնում երկար քարէ աստիճանների առաջ: Նրանց դռնակները աղմկալից բաց ու խուփ էին լինում, և դռնի խաւարի մէջից լուսաւոր չէմքի վրայ երևում էին հանգիստ կամ ցաւատանջ, երջանիկ կամ աղիողորմ գէմքեր, բաց-գոյն քօղքերի մէջ սղմուած փետրաւոր զլխարկներ, գեղջկուհիների զլխանոցներ ու քնած երեխաներ, որոնց, ձեռներեցը բռնած, քաշ էին տալիս իրանց հետ մեծերը: Ամեն մի նոր կերպարանք երևալիս Ֆրանցը դողդողում էր: Նրան թւում էր, թէ Սիդօնին է այդ, որ, երեսը քօղով ծածկած, ներս է մտնում վարանելով ու փոքր ինչ շփոթուած: Ա՛խ, ինչպէս կը թռչէր նա նրա մօտ՝ սիրտ տալու, պաշտպանելու համար:

Քանի լցւում էր կայարանը, այնքան դժուարանում էր Ֆրանցի գործը: Կառքերի տուտը այլ ևս չէր կտրուում: Նա ստիպուած էր վազել մի դռնից միւսը: Այն ժամանակ նա դուրս եկաւ կայարանից, վճռելով, որ աւելի լաւ է դռնից դիտել, և չը կարողանալով այլ ևս տանել սպասարանի ծանր ու ճնշիչ օդը, որ սկսում էր խեղդել նրան:

Սեպտեմբերի վերջն էր և եղանակը՝ խոնավ: Թեթև մշուշ էր կանգնած օդում, և մօտեցող կառքերի լապտերները աղօտ

ու անփայլ էին երևում խճած զառիվայրի ներքևում: Նրանցից իւրաքանչիւրը կարծես ասում էր գալիս՝ «ես եմ... ես ինքս»... Բայց մէջիցը իջնողը երբէք Սիդօնին չէր լինում, և կապքը, որին մի քիչ առաջ Ֆրանսը այնպէս էր սպասում, կարծես թէ նա պարունակելիս լինէր աւելի քան իր կեանքը, վերադառնում էր Պարիզ ամենասովորական կերպով, թեթև ու դատարկ:

Ճանապարհուելու ժամը մօտենում էր: Նա նայեց պատի ժամացոյցին: Մնում էր ոչ աւելի, քան քառորդ ժամ: Այդ սարսափելի թուաց նրան. բայց նրան կանչում էր նոյն րոպէին բացուած տոմսարկղի զանգը: Նա վազեց այնտեղ ու տեղ բռնեց սպասողների երկար շարքի մէջ:

— Երկու առաջին կարգի տոմսակ մինչև Մարսէյ, — պահանջեց նա: Նրան թւում էր թէ իր յոյսերի իրագործման սկիզբն է այդ արդէն:

Նա վերադարձաւ իր դիտողական կէտը ծանրոցներով բարձած ձեռնասայլակների և իրար հրհրող ուշացած ճանապարհորդների միջով: Կառապանները գոռում էին նրան «զգո՛յ՜»: Բայց նա, խլացած ու ափնալիչ, մնում էր կանգնած կառքերի ճանապարհի վրայ և քիչ էր մնում ձիերի տակն ընկնի: Աւելի քան հինգ րոպէ նա սպասեց այդպէս: Գրեթէ անկարելի էր այժմ, որ Սիդօնին հասնէր գնացքին: Մարդիկ շտապ-շտապ մտնում էին ներքին դահլիճները: Ծանրոցները տանում էին լցնելու վազօնները և սպիտակ սաւանի մէջ փաթաթած ահագին կապոցները, պղնձէ մեխաւոր արկղները, չրջիկ գործակատարների կախովի զգրոցները և ամեն ձեռք ու ամեն մեծութեան զամբիւղներ անհետանում էին միևնոյն դռնով, թափահարուելով, ցնցուելով և միևնոյն շտապողութեամբ:

Վերջապէս նա եկաւ...

Այո, նա է, նա, սևազգեստ, բարակ, նրբակազմ, մի աւելի փոքրահասակ կնոջ ուղեկցութեամբ, որ անշուշտ տիկին Դօբսօնն է: Բայց երկրորդ անգամ նայելով՝ նա հասկացաւ, որ սխալուել է: Մի ջահէլ կին էր այդ՝ նման Սիդօնիին, նրա պէս գողտրիկ ու պարիզատիպ, նրա պէս երջանիկ դէմքով: Մի երիտասարդ պարոն մօտեցաւ նրան: Հարսանիքային ճանապարհորդութիւն էր, երևի, այդ. նորահարսի մայրն էլ հետներն էր. եկել էր անշուշտ ճանապարհ դնելու, վազօնում տեղաւորելու նրանց: Նրանք անցան Ֆրանցի առաջով, ծրարուած՝ երջանկութեան այն հոսանքի մէջ, որ մղում, տանում էր նրանց: Կատաղութիւն և նախանձ զգաց նա, տեսնելով, թէ ինչպէս նրանք ներս մտան դռնով, անցնելով բազմութեան միջով՝ սղմուած իրար, յենուած միմեանց վրայ:

Նրան թուում էր, թէ նրանք կողոպտել են իրան, թէ նրանք գնում են բռնելու այն տեղը գնացքում, որ իրան ու Սիդոնիին էր պատկանում...

Բայց ահա սկսուեց ուղևորման իրարանցումը։ Չանգալը հնչում է վերջին անգամ, շողին աղմկում է խուլ հեղուկ, որին խառնում են ուշացած ուղևորների ռոտածայնը, դռների շառաչը և ծանր հանրակառքերի դղրդոցը։ Իսկ Սիդոնին չը կայ ու չը կայ։ Սակայն Ֆրանցը սպասում է դեռ եւս Այդ միջոցին մէկը ձեռքը դնում է նրա ուսին։

Տէր Աստուած։

Նա շուտ է գալիս։ Առջևը ցցւում է պ. Գարդինուայի ահագին գլուխը՝ ականջնոցաւոր գլխարկով։

— Ձեռք սխալուել, պ. Ռիսէրն է։ Մարսէյի ձեպընթացով էք գնում դուք։ Ես մօտիկ տեղ եմ գնում։

Նա բացատրեց Ֆրանցին, որ ինքը ուշացել էր Օրլէանի գնացքին և այժմ ուզում է Լիօնի գծով գնալ Սավինի. յետոյ նա սկսեց խօսել Ռիսէր աւագի մասին, գործարանի մասին։

— Ինչպէս երևում է, գործերը մի ժամանակից ի վեր լաւ չեն գնում... Բօննարդէյների սնանկութեան շորշովը դրանց էլ դիպաւ... Օհ... մեր երիտասարդ պարոնները պէտք է զգոյշ լինեն... Այնպէս, ինչպէս նրանք են տանում իրանց գործը, նրանց գլուխն էլ կարող է նոյնը գալ, ինչ որ եկաւ Բօննարդէյների գլխին... Բայց ներողութիւն։ Կարծեմ, տոմսարկղը փակելու են իսկոյն։ Ցտեսութիւն։

Ֆրանցը հագիւ էր լսում ծերուկի ասածը։ Թէկուզ եղբայրը սնանկանայ, թէկուզ ամբողջ աշխարհը կործանուի, այժմ ոչ մի բան նշանակութիւն չունի նրա համար։ Նա սպասում է, սպասում է...

Բայց ահա տոմսարկղը փակուեց թափով, ինչպէս մի վերջին խոչընդոտ նրա յամառ յոյսի դէմ։ Կայարանը նորից դատարկուեց։ Ժխորը այժմ լսում է երկաթուղու գծի վրայ, և յանկարծ հնչում ու կորչում է խաւարի մէջ մի ուժգին սուլոց, իբր հրաժեշտի հեզնական ողջոյն՝ ուղղուած սիրահարին։

Ժամի տասի գնացքը գնաց։

Նա փորձում է հանգիստ մնալ, սառը դատել, Անկասկած՝ Սիդոնին ուշացել է Անիէրի գնացքին, բայց, իմանալով, որ ինքը սպասում է նրան, նա անպատճառ կը գայ գիշերուայ որ ժամին էլ լինի։ Սպասե՛ք ուրեմն, Կայարանի դահլիճը հէնց դրա համար է շինուած։

Ինչ՞ընչ նստում է նստարանի վրայ։ Փակեցին պատուհանները, որոնց ահագին ապակիների վրայ ստուերը փակչում է

փայլուն թղթի ցուքերով: Կիսանինջ գրավաճառունին սկսում է գրքերը դարսել պահարանը: Ֆրանսը մեքենայօրէն նայում է գոյնզգոյն հատորների շարքերին, այդ երկաթուղիական գրադարանի գրքերին, որոնց անունները նա անգիր է արել արդէն սպասողութեան չորս ժամուայ ընթացքում:

Այնտեղ կան գրքեր, որ նա կարդացել է Իսմայիլիայում վրանի տակ կամ այն շոգենաւում, որով նա վերադառնում էր Սուէցից, և այդ գոեհկաճաշակ ու դատարկ վէպերը դրա չնորհիւ բոլորն էլ մի ինչ որ ծովային կամ տարաշխարհիկ բոյր են պահպանել նրա համար: Բայց շուտով փակուեց նաև գրախանութը, այնպէս որ նա չունի նոյն իսկ այդ միջոցը խաբելու իր յոգնածութիւնն ու տենդը: Խաղալիքների դարակներն էլ արդէն ծածկուեցին տախտակէ կափարիչի տակ: Ամաբանոցում ապրող պարիզեցի երեխաների այդ բոլոր գործիքները, շուիկները, ձեռնասայլակները, ցնցուղները, բահերը, փոցիները, — անյայտանում են մի բոպէսում: Վաճառող կինը, հիւանդոտ ու տխրադէմ, փաթաթւում է իր հին վերակուի մէջ ու դուրս գնում, ոտնաշեռուցիկը ձեռքին:

Այդ բոլոր մարդիկ վերջացրել են իրանց աշխատութեան օրը, ձգձգել են նրան մինչև հնարաւոր վերջին բոպէն՝ Պարիզին յատուկ արիութեամբ ու յամառութեամբ, Պարիզին, որի լապտերները հանգցնում է միայն լուսաբացին:

Մտածելով Պարիզի աշխատաւորների սքնութեամբ անցրած գիշերների մասին, Ֆրանսը յիշում է մի վաղուց ծանօթ սենեակ, ուր լամպը հանգչում է այդ ժամին Լիօլբրիներով ու փայլուն միջամանրով ծանրաբեռնուած սեղանի վրայ: Բայց այդ պատկերը շուտով չքանում է նրա մտքում, որ ընկղմուած է սպասողութեան տենդից առաջացած խառնուշփոթ մտածմունքների քաօսի մէջ:

Յանկարծ նա զգում է, որ ծարաւից մեռնում է: Կայարանին կից սրճարանը դեռ բաց է: Նա գնում է այնտեղ: Գիշերահերթ սպասաւորները պառկել, քնել են նստարանների վրայ: Յատակը թաց է բաժակների լուացուկներից: Ահագին ժամանակ է անցնում, մինչև որ պահանջածը տալիս են, իսկ երբ արդէն պատրաստւում է իմել, յանկարծ մտածում է, թէ դուցէ Սիդօնին եկել է նրա բացակայութեան ժամանակ ու փնտռում է իրան դահլիճում, և մտածելով այդ՝ իսկոյն վեր է թռչում տեղից ու գծի նման դուրս վազում, թողնելով սեղանի վրայ լիքը բաժակը և փողը:

Սիդօնին չի գալու:

Նա զգում է այդ:

Նրա քայլերը միակերպ ու կանոնաւոր կերպով հնչում են կայարանի գաւթի ամբողջ երկարութեամբ, գրգռելով նրան, իբր ապացոյց նրա միայնութեան և անաջողութեան:

Ի՞նչ պէտք է պատահած լինի ի՞նչ բան կարող էր նրան արգելք լինել Չը լինի հիւանդ է կամ գուցէ խիղճը սկսել է վաղորդ տանջել անելիք յանցանքի համար: Բայց, եթէ այդպէս լինէր, նա իմաց կը տար, կ'ուղարկէր տիկին Դօքսօնին: Կամ գուցէ Ռիսլէրի ձեռքն էր ընկել նրա նամակը: Այնքան ինքն, այնքան անխոհեմ է այդ կինը:

Եւ մինչ նա այդպէս մտատանջւում էր հազար ու մի ենթադրութիւններ անելով, ժամանակը անցնում էր: Մազասի շէնքերի ստուելւամած կատարները արդէն սպիտակում էին ու որոշւում: Ի՞նչ պէտք էր անել: Պէտք էր իսկոյն և եթ գնալ Անիէր, փորձել իմանալ, տեղեկանալ: Նա կ'ուզէր հէնց այս րոպէին այնտեղ լինել:

Վճռելուն պէս նա արագ քայլով իջաւ կայարանի սանդուխներով, հանդիպելով ճանապարհին գորոցները շալակներին կապած զինուորներին և չքաւոր ուղևորներին, որոնք շտապում էին առաւօտուան գնացքին, վաղ զարթնող խեղճութեան գնացքին:

Լուսադէմին նա անցաւ ամբողջ Պարիզը, տխուր ու մրսուկ Պարիզը, ուր թաղական ոստիկանատների լապտերները հեռուից հեռու ձգում էին իրանց կարմրագոյն ցոլքը և ոստիկանները երկ-երկու չափչփում էին փողոցները, կանգ առնելով անկիւններում և սուր հայեացք գցելով ստուերամած խորշերը:

Ոստիկանատներից մէկի առաջ մարդիկ կային կանգնած, ցնցոտի հաւաքողներ, գիւղացի կանայք: Անշուշտ մի գիշերային դրամա էր այդ, որի վերջաւորութիւնը տեղի էր ունենալու ոստիկանական պաշտօնեայի մօտ: Ա՛խ, եթէ Ֆրանսը իմանար, թէ ինչ դրամա էր այդ, բայց նա չէր կարող գուշակել այդ և նայեց այն կողմը հեռուից ու անտարբեր կերպով:

Բոլոր այդ տգեղութիւնները, այդ յոգնատանջ գունատութեամբ սկսուող արշալոյսը, այդ լապտերները, որոնք փայլիլում էին Սենայի ափին, իբրև գիշերը զագաղի կողքին վառուող մոմեր, այդ անքուն գիշերուայ ջարդուածութիւնը՝ պաշարել էին նրան խորին տխրութեամբ:

Երբ երկու-երեք ժամ քայլելուց յետոյ Անիէր հասաւ, նա այնպէս զգաց, կարծես քնից նոր է զարթնել:

Արևը, որ այդ րոպէին ծագում էր իր ամբողջ փառահեղութեամբ, շողշողացնում էր դաշտավայրն ու ջրերի երեսը: Կամուրջը, տները, գետափը, և ամեն ինչ առհասարակ փայլում էր վաղորդեան յստակութեամբ, որ այնպիսի տպաւորութիւն է

գործում, թէ նորածին օրը, լուսածաճանչ ու ժպտուն, դուրս է գալիս գիշերուայ թանձր մշուշներից: Հեռուից նա նշմարեց իր եղբոր տունը և տեսաւ, որ տնեցիք արդէն զարթնել են, որովհետև պատուհանածածկերը բաց էին և ծաղիկները դուրս էին դրուած լուսամուտների եզերքներին: Բաւական ժամանակ նա թափառեց, չը համարձակելով ներս մտնել:

Յանկարծ մէկը ձայն տուեց նրան դարափից:

— Կա, դո՛ւք էք, պարոն Ֆրանց... Ի՛նչքան վաղ էք եկել

այսօր:

Սիդօնի կառապանն էր այդ, որ ձիերին տանում էր լողացնելու:

— Հօ նոր բան չի պատահել տանը... դողդողալով հարցրեց Ֆրանցը:

— Ոչինչ չի պատահել, պարոն Ֆրանց:

— Եղբայրս տանն է:

— Ձէ, պարոնը գործարանումն է գիշերել:

— Ոչ ոք հօ չի հիւանդացել:

— Ձէ, պարոն Ֆրանց, ոչ ոք, որքան ինձ յայտնի է:

Եւ ձիերը կրծքահան մտան գետը, փրփրացնելով ջուրը:

Այն ժամանակ Ֆրանցը սիրտ արեց խփել փոքրիկ դռան

զանգը:

Պարտիզպանը փոյխում էր ծառուղիները: Տունը արդէն աղմկում էր, և, չը նայելով կանուխ ժամին, լսում էր Սիդօնի ձայնը, պարզ ու հնչուն, ինչպէս տան սուջնի վարդենինեքում երգող թռչունների գեգգեղանքը:

Նա խօսում էր մեծ աշխոյժով:

Ֆրանցը, սաստիկ յուզուած, աւելի մօտեցաւ ու սկսեց ականջ գնել:

— Ձէ, կրեմ պէտք չէ... պարֆեհ *) բաւական է... Միայն թէ պէտք է լաւ սառցրած լինի, և ժամի եօթին պատրաստ լինի... Հա, իսկ իբր նախակերակուր (entrée)... տեսնե՞ք ինչ կարելի է ընտրել...

Նա ծանր ու բարակ խորհրդակցում էր իր սպասուհու հետ վաղուան երեկի ճաշկերոյթի մասին: Տեղի յանկարծական երևումը չը շփոթեցրեց նրան:

— Ահ, բարի լոյս, Ֆրանց, ասաց նա կատարեալ հանգստութեամբ... Իսկոյն և եթ ձեր տրամադրութեան տակ կը լինեմ: Վաղը հիւրեր ունենք ճաշին, առևտրատան կիլէնտները կը լինեն, գործի ճաշկերոյթ է. կը ներէք, այնպէս չէ:

*) Կրեմ և պարֆեհ քաղցրեղէններ են:

Երկարատուտ ու փոթփոթազարդ սպիտակ տնազգեստը հագին և փոքրիկ ժանեակազոր՝ գլխանոցը գլխին, թարմ ու ժպտուն, նա շարունակեց կազմել իր ճաշացուցակը, չնչելով մարգագետիններից ու գետից բարձրացող դով օդը՝ Նրա անդորր դէմքի վրայ չէր երևում ամենաչնչին հետք վշտի կամ անհանգստութեան։ Կոկ ճակատը, պանչելի զարմացկոտ հայեացքը, որ այնքան ջահէլութիւն էր տալիս նրան, և վարդագոյն ու կիսաբաց չրթունքները՝ տարօրինակ հակապատկեր էին կազմում սիրահարի կերպարանքի հետ, որ ծամածռուած էր ամբողջ գիշերուայ անձկութիւնից ու յոգնութիւնից։

Մի ամբողջ քառորդ ժամ նստած հիւրասենեակի անկիւնում, Ֆրանցը ստիպուած էր լսել, թէ ինչպէս հարսը իրար յետեից շարում էր, իրանց մշտական հերթով, բուրժուական ճաշի սովորական կերակուրները, սկսած փոքրիկ տաք կարկանդակներից, նորմանդական ձկնից ու այն բոլոր նիւթեղէնից, որոնցով պատրաստուում է նա, և վերջացնելով Մօնտեռոյլի դեղձով ու Ֆօնտէնըլոյի խաղողով։ Ոչ մի թեթև կերակուր անգամ հարսը բաց չը թողեց նրա սիրուն։

Վերջապէս, երբ նրանք մենակ մնացին, Ֆրանցը, հնարաւորութիւն ստանալով խօսելու, հարցրեց նրանից խուլ ձայնով։
— Ուրեմն չէ՞ր ստացել իմ նամակը...

— Ինչպէս չէ, ստացել եմ։

Սիդօնին վեր կացաւ՝ հայելու առաջ շիտկելու մազերի խոպոպները, որոնք խառնուել էին սաւառուն ժապաւէնների հետ։

— Այո, այո, — շարունակեց նա, նայելով հայելու մէջ, — ստացայ ձեր նամակը, և պէտք է ասել հիացալ... Այսուհետև, եթէ սիրտներդ ուզի յիմար-յիմար բաներ ասել ձեր եղբորը, ինչպէս մի ժամանակ սպառնում էիք ինձ, ես ամենայն հեշտութեամբ կը համոզեմ նրան, որ այդ սուտ մատնութեան միակ պատճառը եղել է ո՞րը, ա՞յն, որ ես, ինչպէս վայել էր, մերժել եմ ձեր յանցաւոր սէրը։ Իմացած եղէ՞ք այդ, սիրելիս... և ցտեսութիւն։

Երջանիկ, ինչպէս մի դերասանուհի, մի սաստիկ տպաւորիչ հատուած արտասանելուց յետոյ, նա անցաւ տեղրի առաջով ու դուրս եկաւ հիւրասենեակից ժպտուն, բերնի անկիւնը բարձրացրած, յաղթական ու անզայրոյթ։

Եւ Ֆրանցը չը սպանեց նրան։

V

Մի պատահար

Այդ չարաբաստիկ օրուայ նախընթաց օրը, մի քիչ անց այն րոպէից, երբ Ֆրանցը գաղտագողի կերպով հեռացաւ Բրաքի փողոցում վարձած սենեակից, հռչակաւոր Դըլօբէլը վերադարձաւ տուն, բոլորովին այլայլուած և այն յոգնած ու հիասթափ կերպարանքով, որ նա ընդունում էր միշտ ձախորդ հանգամանքներում:

— Տէր իմ Աստուած, ինչ է պատահել քեզ, խեղճ ամուսինս... իսկոյն և եթ հարցրեց տիկին Դըլօբէլը, որի զգայնութիւնը չէր բթացել, չը նայելով, որ նա քսան տարի շարունակ տեսնում էր այդ չափազանցած ու դրամատիկական դիմախաղը:

Նախ քան պատասխանելը՝ ԹՃ-դերասանը, որ ամենաչինչին խօսք անգամ արտասանելուց առաջ դէմքին տալիս էր այն կերպարանքներից մէկը, որ երբեմն սովորել էր բեմի համար, կախ գցեց բերանը ի նշան զգուանքի և սրտախառնութեան, որպէս թէ մի րոպէ առաջ մի շատ դառը բան կու տուած լինէր:

— Այն է պատահել, ասաց նա, որ մեր պարոն Ռիսլէրները կատարեալ ապերախտներ են, եսամոյսներ և, յամենայն դէպս, սաստիկ անբարեկիրթ մարդիկ: Գիտէ՞ք ինչ իմացայ ներքեւում դռնապանուհուց, որ աչքի պոչով նայում էր ինձ, քմիծաղ տալով... Ֆրանց Ռիսլէրը գնացել է: Նա մի րոպէ առաջ հեռացել է տնից, իսկ այժմ գուցէ և Պարիզից, առանց հարկաւոր համարելու դալ սղմել ձեռքս, շնորհակալութիւն անել ինձ այն ընդունելութեան համար, որ նա գտնում էր այստեղ... Ի՞նչպէս է դուր գալիս ձեզ այդ... Ես գիտեմ, որ ձեզ հետ էլ մնաւ բարև արած չի լինի, այնպէս չէ: Եւ սակայն, երեսովը չեմ ուզում տալ, բայց ինչպէս չասեմ, որ մի ամիս չը կայ ինչ ամբողջ օրերով ցցուած էր լինում այստեղ:

Տիկին Դըլօբէլը մի բացականչութիւն արձակեց, որի մէջ լսւում էր անկեղծ վիշտ ու զարմանք: Դէզիրէն, ընդհակառակը, ծպտուն անգամ չը հանեց, ոչ մի շարժում չարեց: Կատարեալ սառցակտոր: Նոյն իսկ արոյրէ թեւը, որ նա ուրորում էր, կանգ չառաւ մի րոպէ նրա ճարտար մատների մէջ...

— Դէ սրանից յետոյ գնացէք ու մարդկանց հետ բարեկամութիւն արէք, շարունակում էր հռչակաւոր Դըլօբէլը: Մէկ հարցնող լինի, ի՞նչ էի արել ես այդ մարդուն:

ԹՃ-դերասանի մշտական տրտունջներից մէկն էլ այն էր,

Թէ ամբողջ աշխարհը ատում, հալածում է իրան: Այդ էլ մի մասն էր կազմում այն դերի, որ նա վերցրել էր իր վրայ կեանքում,—գեղարուեստի համար նահատակուողի դերի:

Տիկին Դըլօբէլը քաղցրութեամբ, գրեթէ մայրական քնքրութեամբ—որովհետև միշտ մի տեսակ մայրութիւն կայ այն ներողամիտ սիրոյ մէջ, որ ներշնչում են այդպիսի հասակաւոր երեխաները—սիրովեց իր ամուսնուն, զգուեց նրան, մի քաղցրեղէն աւելացրեց ճաշին: Իսկապէս խեղճ մարդը ճիշտ որ վըշտացած էր. Յրանցի գնալուց յետոյ նորից թափուր էր մնում մշտական ամֆիթրիօնի պաշտօնը, որ մի ժամանակ կատարում էր Ռիսլէր աւագը, և խեղճ դերասանը մտածում էր այն զուարճութիւնների մասին, որոնցից զրկուած էր լինելու այսուհետև:

Եւ ինչ. այդ ետական ու վայրիվերոյ վշտի կողքին կար մի անսահման կսկիծ, կսկիծ, որ ընդունակ է սպանել մարդուս, և կուրացած մայրը չէր նկատում այդ Մէկ նայիր աղջկանդ, թշուառ կին: Տես այդ թափանցիկ գունատութիւնը, այդ անարցունք աչքերը, որոնք փայլում են յառած, կարծես իրանց մտածմունքն ու հայեացքը կենտրոնացրած լինեն մի առարկայի վրայ, որ միայն նրանց է տեսանելի: Բանալ տուր առջևդ այդ խուփ սիրտը, որ տանջւում է սաստիկ: Հարց ու փորձ արա զաւակիդ: Խօսեցրու նրան, աշխատիր մանաւանդ լացայնել նրան, որովէս զի նա թեթևանայ այն ծանրութիւնից, որ խեղդում է նրան, որպէս զի արցունքից մթագնած աչքերը չը նայեն այլ ևս դէպի դատարկութիւնը, սեեռուած այն զարհուրելի անյայտ բանի վրայ, որին փարում են նրանք յուսահատօրէն:

Աւագ...

Կան կանայք, որոնց մէջ մայրական զգացմունքը մեռցնում է ամուսնական զգացմունքը: Սրա մէջ ամուսնական զգացմունքն էր մեռցրել մայրականը: Դարձած Դըլօբէլ աստուծու քրմունին, ուշ ու միտքը տուած իր կուռքին, նա կարծում էր, թէ իր աղջիկն էլ ծնուել է միմիայն նոյն սպաշտամունքին անձնատուր լինելու, նոյն սեղանի առաջ ծունկ չդրելու համար: Նրանք երկուսն էլ միայն մի նպատակ պէտք է ունենային կեանքում, այն է՝ աշխատել մեծ մարդու փառքի համար, մխիթարել նրա չը ճանաչուած հանճարը: Դրանից դուրս ոչինչ գոյութիւն չունէր: Տիկին Դըլօբէլը երբէք չէր նկատել, թէ ինչպէս էր յանկարծ կարմրատակում Դէգիրէն, հէնց որ Յրանցը մտնում էր արհեստանոցը, թէ ինչպէս, բոլոր սիրահարուած օրիորդների նման, խեղճ աղջիկը տեղի-մնտեղի խօսքը դարձնում էր նրա վրայ, հազար ու մի հնարք գործ գնելով, որ աշխատութեան ժամերին նրա անունը չուտ-չուտ յիշուի իրանց զրոյցի ժամա-

նակ, և այդ քանի-քանի տարիների ընթացքում, սկսած այն հեռաւոր ժամանակներից, երբ Ֆրանսը առաւօտները մուժէ մուժ գնում էր կենտրոնական դպրոցը, մինչ իրանք վառում էին լամպը իրանց աշխատաւոր օրը սկսելու համար, երբէք նա չէր հարցնում աղջկանից այն երկարատև լուծիւնների պատճառը, որոնց մէջ խորասուզւում է դիւրահաւատ ու երջանիկ երիտասարդութիւնը, պինդ-պինդ փակուելով այնտեղ և անձնատուր լինելով երազանքների՝ ապագայի մասին. և եթէ երբեմն նա, ձանձրացած Դէզիրէի անխօսութիւնից, ասում էր՝ «Ի՞նչ է պատահել քեզ», բաւական էր, որ աղջիկը պատասխանէր՝ «Ո՛չինչ, մայրիկ», որպէս զի մօր միտքը, մի բոլէ այդպիսով ցրուելուց յետոյ, նորից անձնատուր լինէր իր սիրած մտածմունքներին:

Եւ այդպէս, այդ կինը, որ կարողանում էր կարգալ իր ամուսնու սրտի մէջ, նրա օլիմպիական ու սին ճակատի ամենամանր ծալքի մէջ, երբէք աղջկայ վերաբերմամբ չէր ունեցել այն դորովը, որ գուշակում է սիրելի էակի գաղանխները և որի չնորհիւ բոլորովին պառւած ու թառամած մայրերը ջահէլանում են և ընդունակ են դառնում մանկական բարեկամութեան՝ իրանց զաւակների մտերիմը և խորհրդականը լինելու համար:

Եւ հէնց այդ է ամենագաժան բանը Դըլօբէի նման մարդկանց անգիտակից եսամոլութեան մէջ:

Այդպիսի եսամոլութիւնը ուրիշ եսամոլութիւններ է ծնեցնում իր շուրջը:

Մի քանի ընտանիքներում գոյութիւն ունեցող սովորութիւնը—ամեն ինչ կենտրոնացնել մի էակի գլխին՝ հարկադրաբար ստուերի մէջ է թողնում այն բոլոր ուրախութիւններն ու վշտերը, որոնք խորթ են և անօգուտ այդ էակին:

Իսկ ինչ նշանակութիւն կարող էր ունենալ մեծ դերասանի փառքի համար այդ կուսական ու կսկծալից դրաման, որ արցիւնքի ծով էր դարձրել խեղճ սիրահարի սիրտը:

Եւ սակայն, սաստիկ տանջւում էր Դէզիրէն:

Մօտ մի ամսից ի վեր, այն օրից ի վեր, երբ Սիդօնին կառքով եկաւ տանելու Ֆրանցին, Դէզիրէն հասկացել էր արդէն, որ Ֆրանսը այլ ևս չի սիրում իրան, և գիտէր, թէ ով է իր ախոյեանը: Դէզիրէն ռա չէր զգում նրանց դէմ. նա աւելի խղճում էր նրանց: Բայց ինչո՞ւ էր Ֆրանսը վերադարձել: Ինչո՞ւ էր այդպէս թեթևօրէն այդ պատիր յոյսը ներշնչել նրան: Ինչպէս զնդանի խաւարում ապրելու դատապարտուած թշուառները ընտելացնում են իրանց աչքերը մթութեան զանազան

աստիճաններին և իրանց անդամները բանտի նեղ տարածութեանը և յետոյ, եթէ մի բոլորով նրանց դուրս են բերում լոյս տեղ ու նորից յետ տանում բանտը, զնդանը աւելի տխուր է թւում նրանց և խաւարը՝ աւելի թանձր, այնպէս էլ այդ խեղճ աղջկայ արնը աւելի սևացաւ, երբ այն պայծառ լոյսը, որ յանկարծ երևացել էր նրա կեանքում, չքացաւ, թողնելով նրան իր նախկին կապանքներում: Ո՛րքան արցունքներ էր կուլ տուել նա լռիկ-մնջիկ այդ բոլորից յետոյ: Ո՛րքան դարձեր էր պատմել իր փոքրիկ թռչնիկներին: Որովհետև այս անգամ էլ նրա փրկողը աշխատանքն եղաւ, մոլեգին, անընդհատ աշխատանք, որ իր կանոնաւորութեամբ, իր միակերպութեամբ, միևնոյն հոգսերի, միևնոյն շարժումների կնկնութեամբ, իբր չափաւորիչ ոյժ էր ծառայում նրա մտքի համար:

Եւ ինչպէս մեռած թռչնիկները կարծես կենդանութիւն էին ստանում նրա մատների տակ, այնպէս էլ նրա մեռած յոյսերն ու երազանքները, որոնք տողորում էին շատ աւելի նուրբ, շատ աւելի թափանցուն թոյնով, քան այն, որ փռչանման ծփում էր նրա աշխատութեան սեղանի շուրջը, դեռ ևս ժամանակ առժամանակ թափահարում էին թիկերը անձկալից ճիգով և յարութիւն առնելու բուռն ցանկութեամբ: Ֆրանցը դեռ բոլորովին կորած չէր նրա համար: Թէև ֆրանցը շատ ուշ էր գալիս նրան տեսնելու, բայց չէ որ նա գիտէր, որ ֆրանցը այնտեղ է, չէ որ լսում էր, թէ ինչպէս է նա ներս մտնում, դուրս գալիս, անհանգիստ քայլերով չափչիւում իր սենեակը, իսկ երբեմն նա նոյն իսկ՝ կիսաբաց դռնով՝ տեսնում էր սիրելի սիրուէտը սանդուխներով վազէվազ իջնելիս: Երջանիկ կերպարանք չունէր ֆրանցը: Ասեմք ի՞նչ երջանկութիւն կարող էր սպասել նրան: Նա սիրում էր իր եղբոր կնոջը, Եւ այն միտքը, թէ ֆրանցը երջանիկ չէ՝ գրեթէ մոռացնել էր տալիս այդ բարի աղջկան իր սեփական վիշտը, և նա մտածում էր միմիայն ֆրանցի վշտի մասին:

Նա շատ լաւ հասկանում էր, որ այլ ևս անկարելի է, որ ֆրանցը վերադառնայ նրա մօտ՝ նորից սիրելու նրան: Բայց նա մտածում էր, որ գուցէ մի օր նա կը մտնի իր մօտ, նուազուն ու խոցոտուած սրտով, և նստելով ցածիկ աթոռի վրայ ու գլուխը դնելով նրա ծնկներին, դառն հառաչանքով կը պատմի իր դարձն ու կ'ասի՝ «Մի թարիւր ինձ...»

Այդ ողորմելի յոյսովն էր ապրում նա երեք չաբաթից ի վեր: Ո՛րքան քիչ բան էր հարկաւոր խեղճին:

Բայց չէ: Այդ փոքրիկ բանն անգամ շատ էր համարուել նրա համար: Ֆրանցը գնացել էր, գնացել՝ առանց մի հայեացք

զցելու նրա վրայ, առանց մնաս բարև ասելու նրան: Իբր սիրահար նրան դաւաճանելուց յետոյ՝ նա դաւաճանել էր այժմ նրան նաև իբր բարեկամ: Սոսկալի էր այդ...

Հօր առաջին խօսքերը լսելուն պէս նա զգաց, որ գահավիժուեց մի խոր, սառուցեալ ու խաւարամած անդունդ, ուր իջնում է արագութեամբ ու անզգայաբար, շատ լաւ խմանալով, որ այնտեղից վերադարձ չը կայ դէպի լոյս աշխարհ: Նա խեղճուում էր: Նա ուզում էր դիմադրել, մաքառել, օգնութեան կանչել:

Բայց ում:

Նա լաւ գիտէր, որ մայրը չի լսի նրա ձայնը:

Սիդօսիին... Օհ, նա ճանաչում էր այժմ նրան: Նա աւելի օգուտ կ'ունենար, եթէ գիմէր այդ շողունափետուր ոսկեթընչ-նիկներին, որոնց խորամանկ աչքերը նայում էին նրան ուրախ ու անտարբեր հայնացքով:

Ամենասարսափելին այն էր, որ նա հասկացաւ իսկոյն, որ այս անգամ իրան չէ կարող փրկել նոյն իսկ աշխատանքը, որ կորցրել էր իր բարերար ազդեցութիւնը: Թմրած կոնքերը ոյժից ընկել էին, յոգնած, չը կցուող ձեռները անջատուել էին իրաւրից սաստիկ վնասութեան անգործութեամբ:

Էլ ո՞վ կամ ի՞նչ կարող էր նեցուկ լինել նրան այդ սոսկալի դժբախտութեան մէջ:

Աստուած: Ա՞յն, որ երկինք են կոչում:

Նրա մտքովն անգամ չանցաւ այդ: Պարիզում, մանաւանդ բանուորական թաղերում, տները շատ են բարձր, փողոցները՝ շատ նեղ, օդը՝ շատ պղտոր, որպէս զի մարդիկ կարողանան տեսնել երկինքը: Նա կորչում է գործարանների ծխում և խոնաւ տանիքներից բարձրացող մշուշի մէջ: Եւ բացի դրանից, կեանքը այնքան ծանր է այդ մարդկանց մեծամասնութեան համար, որ եթէ նախախնամութեան գաղափարը խառնուէր նրանց թշուառութիւններին, այդ պիտի լինէր նրան բոլորեց ցոյց տալու կամ անիծելու համար: Ահա թէ ինչու այդքան շատ ինքնապանութիւններ են պատահում Պարիզում: Այդ ժողովուրդը, որ աղօթել չը գիտէ, ամեն բոպէ պատրաստ է մեռնելու: Իր բոլոր տանջանքների խորքում նա տեսնում է մահը, ազատաբար ու սփոփիչ մահը:

Ահա թէ ուր էր նայում կաղիկը յառած աչքերով:

Պէտք էր մեռնել. այդ նա վճռել էր հէնց առաջին բոպէին:

Բայց ի՞նչպէս:

Անչարժ նստած իր բազկաթոռում, մինչ յիմար կեանքը

շարունակում էր նրա շուրջը, մինչ մայրը պատրաստում էր ճաշը, իսկ մեծ մարդը մի երկար մենախօսութիւն էր արտասանում մարդկային ապերախութեան դէմ, Դէզիրէն մտածում էր, թէ մեռնելու որ միջոցն ընտրէր իր համար: Գրեթէ հնարաւորութիւն չունենալով երբէք մենակ մնալ, նա չէր կարող մտածել ածուխի մասին, որ վառում են կրակակալում, նախապէս դռներն ու պատուհանները պինդ փակելուց յետոյ: Տանից երբէք դուրս չը գալով, նա չէր կարող մտածել նոյնպէս և թոյնի մասին, սպիտակ փոշեղէնի փոքրիկ ծրարի մասին, որ առնում են դեղափաճառից ու խրում գրպանը ասղամանի ու մատնոցի հետ: Բացի դրանցից՝ կար լուցկիների ծծումբը, հին սև փողի ժանգը, փողոցի սալայատակին նայող բաց պատուհանը, նա ձեռք քաշեց այդ միջոցներից, մտածելով, որ այդպիսով ստիպելու է ծնողներին ներկայ լինել իր կամաւոր մահուան հոգեվաթի սարսափելի տեսարանին, և նրանց համար սոսկալի է լինելու տեսնել իր ճխլուած դիակը, որ բարձրացնելու են խոնուած ամբոխի մէջից:

Մի միջոց էր մնում նրան—գետը:

Այդ միջոցի լաւն այն է գոնէ, որ շուրը երբեմն այնքան հեռու է տանում մարդուս, որ ոչ ոք չի կարողանում գտնել, և մահը մնում է շրջապատուած խորհրդաւորութեամբ...

Գետը...

Նա սարսուռում էր գետի մասին մտածելիս: Սակայն խոր ու խաւար ջրի պատկերը չէր, որ նրան սարսափեցնում էր: Պարիզի աղջիկների հոգը չէ այդ: Գոգնոցները զցում են գլուխներին, աչքերը ծածկելու համար, և թրը՝ միւ բայց պէտք էր վայր իջնել սանդուխներով, մէն-մենակ գնալ փողոցներով, իսկ փողոցը երկիւղ էր ազդում նրան:

Արդ, մինչ խեղճ աղջիկը նախօրօք գերագոյն թոխք էր գործում այդպէս դէպի մահն ու մոռացութիւնը, մինչ նա այդպէս հեռուից նայում էր դէպի սև անդունդը շաղուած աչքերով, ուր արդէն ցոլում էր ինքնասպանութեան խելագարութիւնը, հռչակաւոր Դըլօրէլը աշխուժանում էր փոքր առ փոքր և աւելի քիչ զրամատիկական կերպով էր խօսում. իսկ յետոյ, երբ ճաշին բերեցին նրա սիրած կաղամբը, նա սկսեց խանդաղատուել ուտելով, սկսեց յիշել իր հին յաղթանակները, ոսկէ պսակը, Ալանսօնի թատրոնի յաճախորդներին, և ճաշը վերջացնելուն պէս գնաց Օդէօն, ուր Ռօբրիկարի դէքիւտների համար ներկայացնում էին «Միզանթրօպը», կոկուած, սղմուած, թենոցները՝ սիփ-սպիտակ, և գրպանումը մի բոլորովին նոր ու փայլուն

հարիւր սուանոց, որ կինը տուել էր նրան, որպէս զի քէֆ անի երիտասարդի նման:

— Շատ ուրախ եմ, ասում էր տիկին Դըլօբէլը ամանները հաւաքելիս: Հայրիկը լաւ ճաշեց այս երեկոյ: Այդ մի-քիչ սփոփեց խեղճ մարդուն: Փատրոնում բոլորովին կը բացուէ սիրտը: Խեղճը շատ է տխրում, շատ կարիք ունի զուարճանալու:

... Այն, ամենասարսափելին այն էր, որ պէտք էր մէն-մէնակ գնալ փողոցներով: Պէտք էր սպասել, որ գազը հանգցնեն, այնուհետեւ, մօր պառկելուց յետոյ, ամենայն զգուշութեամբ իջնել սանդուխներով, ներքեւի դուռը բաց անել տալ և դուրս գալ Պարիզի փողոցները, ուր մարդիկ երեւմն այնքան անսամօթաբար են նայում կանանց երեսին, և անցնել սրճարանների առաջով, որոնք չողջողում են փայլուն լուսաւորութիւնից: Դէզիւրէն, երեսայութիւնից սկսած, այդպէս վախենում էր փողոցից: Փոքրիկ ժամանակը, երբ նրան ուղարկում էին որ և է տեղ, փողոցային լակոտները յետեւիցն ընկած ծաղրում էին նրան, և խեղճը կը դժուարանար ասել, եթէ ինչն է աւելի դաժան նրա վերաբերմամբ, այն, որ այդ բլուզաւոր աներես լակոտները, իր անկանոն քայլուածքը ներկայացնելով, տնգլի էին տալիս յետեւից, թէ այն, որ անցորդներից շատերը խղճում էին իրան և կարեկցութիւնից շուտ էին տալիս երեսները իրանից: Բացի դրանից, նա վախենում էր կառքերից, ձիերից: Գետնը հեռու էր: Նա շատ կը յոգնէր: Եւ սակայն ոչ մի ուրիշ միջոց չէր մնում...

— Գնում եմ քնելու, աղջիկս, իսկ դո՛ւ ինչպէս՝ կը քնես, թէ՞ դեռ կ'աշխատես:

Առանց աչքը աշխատանքից կտրելու, աղջիկը պատասխանում է, որ ինքը դեռ բանելու է, ուզում է վերջացնել տասներկեակը:

— Ուրեմն բարի գիշեր, ասաց տիկին Դըլօբէլը, որի լոյսպակաս աչքերը այլ ևս չեն կարողանում երկար ժամանակ տանել լամպի լոյսը: Հայրիկիդ ընթրիքը դրել եմ կրակի կողքին: Պառկելուց առաջ ակը տուր:

Դէզիւրէն սուտ չասաց: Նա ուզում է վերջացնել տասներկեակը, որպէս զի հայրը միւս առաւօտը կարողանայ տանել խանութը: Եւ եթէ մէկը տեսնէր, թէ ինչպէս էր նա, փոքրիկ գլուխը հանգիստ կախ գցած, աշխատում լամպի սպիտակագոյն լոյսով, երբէք չէր կարող երևակայել, թէ ինչ սև-սև բաներ էին անցնում նրա մտքով:

Վերջապէս անա և տասներկեակի վերջին թռչնիկը, մի

հրաշալի թռչնիկ, որի կաս-կանաչ և սափիրագոյն թևերը կարծես թաթախուած լինեն ծովային ջրի մէջ:

Դէզիրէն հոգատարութեամբ և կօքէտարար ցցում է նրան արոյրէ թելի վրայ, խրտնած ու թռիչք գործող թռչունի գեղեցիկ դիրքով:

Օհ, ինչպէս լաւ թռիչք է գործում այդ կապտագոյն թրուշնիկը, Ի՞նչ մոլեգին թափով է սլանում դէպի անհուն տարածութիւնը, Ի՞նչպէս լաւ զգացւում է, որ այս անգամ երկար, շատ երկար ճանապարհորդութիւն է լինելու, յաւիտենական ու անդարձ ճանապարհորդութիւն...

Գործը վերջացնելուց յետոյ՝ սեղանը կարգի բերեց, մետաքսէ թելերի վերջին կտորտանքները հոգատարութեամբ հաւաքեց ու գնդասեղները խրեց բարձիկի մէջ:

Հայրիկը, վերադառնալիս, կիսովչափ իջեցրած լամպի լոյսով կը գտնի իր ընթրիքը տաք մոխրի վրայ. և այս սոսկալի ու չարաբաստիկ երեկոն նոյնպէս անդորր կը թուայ նրան, որքան և ուրիշ երեկոները՝ շնորհիւ բնակարանի սովորական կարգ ու սարքին և նրա մշտական սովորութիւնների ճիշտ պահպանութեան. կամացուկ բանում է Դէզիրէն պահարանը և, մի փոքրիկ շալ հանելով, փաթաթւում է մէջը ու դուրս գալիս սենեակից:

Ի՞նչպէս: Ո՛չ մի հայեացք մօր վրայ, ո՛չ մի ողջոյն լռիկ հրաժեշտի, ո՛չ մի խանդաղատանք... Չէ, ոչինչ: Մերձիմահ մարդկանց սոսկալի պարզատեսութեամբ նա հասկացաւ յանկարծ, թէ ինչ եսամոլ սիրոյ են զոհուած եղել իր մանկութիւնը և իր ջանքերը: Նա շատ լաւ զգում է, որ իրանց մեծ մարդու մի հատիկ խօսքը բաւական կը լինի սփոփելու այդ քնած կնոջը, որի դէմ գրեթէ զայրոյթ է զգում, որ նա չէ զարթնում, որ նոյն իսկ նրա թերթերունքները չեն ցնցւում, երբ ինքը գնում է տնից ընդ միշտ:

Երբ մարդ, նոյն իսկ կամաւոր կերպով, մեռնում է ջանքէլ հասակում, նա անպատճառ զայրոյթ է զգում, և Դէզիրէն հեռանում է կեանքից, վրդովուած իր ճակատագրի դէմ:

Արդէն փողոցումն է նա: Ո՛ւր է գնում: Շուրջը ամեն տեղ ամայի է արդէն: Այդ թաղերը, որոնք այնքան աղմկայոյղ են լինում ցերեկը, շատ վաղ են խաղաղուած երեկոյեան: Այդ տեղ մարդիկ շատ շատ են աշխատում, ուստի և շատ չուտ են քնում: Մինչ՝ դեռ ևս կենսալից բուլվարները ամբողջ քաղաքի վրայ հեռաւոր հրդեհի վարդագոյն ցոլքեր են սփռում, այստեղ բոլոր դարպասները կողպուած են, խանութների և պատուհանների բոլոր ափստակածածկերը՝ փակուած: Երբեմն-երբեմն խա-

դադութիւնը վրդովում է մի ուշացած մարդ, խփելով դարպասի մուրճը, կամ փողոցապահ ոստիկան, որ չի երևում, բայց որի ոտնաձայնը լսում է, կամ մի հարբեցող, որի մենախօսութիւնը ընդհատում է իր քայլերի սայթաքումներով, կամ թէ յանկարծ մօտակայ գետափից փչում է քամին, չխշկապնում է լապտերի ապակին, շառաչեցնում է ճախարակի հին չուանը, կտրւում է փողոցի պտուտանքում և, սուրը հանելով, մեռնում է մի խախուտ չեմքի տակ:

Արագ-արագ քայլում է Դէզիրէն, պինդ փաթաթուած իր փոքրիկ շալի մէջ, գլուխը բարձրացրած, աչքերը ցամաքած, ծանապարհը չիմանալով, նա գնում է ուղիղ դէպի առաջ:

Մառէյի նեղ ու մութ փողոցները, ուր գազի լոյսը փայլփլում է հեռուից հեռու, անցնում են իրար միջով, պտոյտներ են տալիս, և այդ տենդոտ որոնման ժամանակ խեղճ աղջիկը առաջ գնալու փոխարէն շարունակ յետ է դառնում արդէն գնացած տեղով: Միշտ մի բան ցցւում է նրա ու գետի մէջ: Եւ սակայն փչող քամին նրա երեսովն է խփում գետի խոնաւ զովութիւնը: Կարծես իսկապէս ջուրը յետ-յետ է նահանջում, շրջապատւում է պատնէշներով, կարծես հաստ պարիսպները ու բարձր տները դիտմամբ բռնում են մահուան ճանապարհը: Բայց կաղիկը շատ արի է և հին փողոցների խորդուբորդ սալայատակով նա քայլում է անընդհատ...

Տեսած կաք երբ և իցէ, թէ ինչպէս որսի վերջում, երեկոյեան, մի որևէ վիրաւոր կաքաւ փախչում է ահօսի միջով: Նա տափւում է, գրեթէ փորսող է տալիս, քաշ տալով իր աբիւնաթաթախ թևը մի որևէ ապաստարան, ուր կարող է հանգիստ շունչ փչել: Բոլորովին նոյն տպաւորութիւնն է գործում այդ փոքրիկ ստուերը, որ պատերին քաքսուելով, գնում է մայթերով երերուն քայլերով:

Նոյն ժամին, գրեթէ նոյն թաղում մի ուրիշ մարդ էլ թափառում է փողոցներում, աչքը յառած մէկի ճանապարհին, որին նա սպասում է յուսահատ: Ա՛խ, ինչ լաւ կը լինէր, եթէ նրանք իրար հանդիպէին, եթէ Դէզիրէն մօտենար այդ տենդոտ անցորդին ու ճանապարհ հարցնէր նրանից.

— Խնդրեմ, պարոն: Ի՞նչպէս պէտք է գնալ դէպի գետը...

Անցորդը իսկոյն կը ճանաչէր նրան:

— Վա՛, դուք էք, օրիորդ Զիզի: Ի՞նչ բան ունէք փողոցում այսպէս ուշ:

— Գնում եմ մեռնելու, Ֆրանց: Դուք էք պատճառը, որ ես ձանձրացել եմ կեանքից:

Այն ժամանակ Ֆրանցը, սաստիկ զգացուած, կը բռնի

Նրան, կը գրկի և այդպէս գրկած կը տանի կոնքերի վրայ, ասելով.

— Օհ, ոչ, մի մեռիր: Դու ինձ պէտք ես՝ ինձ միսթարելու և այն բոլոր ցաւերը դարմանելու համար, որ պատճառել է ինձ այն կիներ:

Բայց բանաստեղծի երազ է՝ այս, այնպիսի հանդիպումներից մէկը, որ կեանքը չը գիտէ առաջացնել: Սարսափելի անողոք է դաժան կեանքը, և երբ այնքան չնչին բան է հարկաւոր մի գոյութիւն փրկելու համար, նա զլանում է այդ չնչին բանը: Ահա թէ ինչու միշտ այնքան տխուր են լինում իրական վեպերը...

Փողոցներ, կրկին փողոցներ, յետոյ մի հրապարակ ու մի կամուրջ, որի լապտերները մի ուրիշ լուսաշող կամուրջ են դժագրում խաւար ջրի մէջ: Վերջապէս ահա և գետը: Ահնանային այդ մեղմ ու խոնաւ երեկոյի մշուշ ցոյց է տալիս նրան նրա համար անյայտ ամբողջ Պարիզը մի տեսակ անորոշ ծաւալով, որ աւելի ևս մեծ է թւում նրան, որովհետեւ նա բոլորովին անձանօթ է տեղին: Իսկ և իսկ մեռնելու տեղ է այս:

Նա իրան սաստիկ փոքրիկ, սաստիկ միայնակ ու կորած մոլորած է զգում այդ լուսավառ ու ամայի ահաղին քաղաքի անհունութեան մէջ: Նրան թւում է, թէ ինքը մեռել է արդէն: Նա մօտենում է գետափին և յանկարծ նրան մի րոպէով ճանապարհին կանգնեցնում է ծաղիկների, սաղարթների և քանդած հողի բուրմունք: Նրա ոտների տակ, ջրափի մայթի վրայ, վաղուայ վաճառանոցի համար արդէն շարուած են ահաղին թուով յարդապատ մացառներ և ծաղկամաններ սպիտակ թղթից չինած կոների մէջ: Վաճառողուհիները, քնից ու գիշերուայ զովից թմրած, թիկն են տուել իրանց աթոռներին, շաւերի մէջ փաթաթուած ու ոտները ջեռուցիկների վրայ դրած: Ամեն գոյնի չինաստղիկներ, յափրուկներ և աշունավերջի վարդեր, տեղահան ու տարաշխարհիկ, լուսաւորուած լուսնի շողքերով և չորջապատուած իրանց թեթև ստուերով, բուրմունք են փոռում օդի մէջ, սպասելով քնած Պարիզի վաղուան քմահաճոյքներին:

Խեղճիկ Դեղիբէ, Կարծես նրա ամբողջ ջահէլութիւնը, բերկրութեան հազուադէպ օրերը և յուսալսար սէրը լցնում են նրա սիրտը այդ շարժուն պարտէզի բոյրերի հետ: Նա յուշիկ քայլերով անցնում է ծաղիկների միջով, Նրբեմն-երբեմն քամին իրար է դիպցնում այդ մացառները՝ ինչպէս մի թաւուտի ճիւղքեր և մայթերի եզրերին շարուած զամբիւղները, լի գետնահան արած տունկերով, թաց հողի հոտ են տարածում:

Նա յիշում է այն արտաքաղաքեան զբօսանքը, որ Ֆրանսը

սարքեց իրանց համար: Բնութեան այն շունչը, որ նա ներս ծծեց այդ օրը առաջին անգամ, նորից զգում է նա այժմ, մեռնելու րոպէին— «Յիշիր», կարծես ասում է նրան այդ շունչը, և նա պատասխանում է. «Օ՛, ի հարկէ յիշում եմ»:

Նա չափազանց լաւ է յիշում: Հասնելով այդ՝ կարծես տօնախմբութեան համար զարդարուած գետափի ծայրին, գաղտաքայլ փոքրիկ ստուերը կանգ է առնում դէպի գետը տանող սանդուխի գլխին...

Գրեթէ նոյն րոպէին աղմուկ ու աղաղակ է բարձրանում գետափի ամբողջ երկարութեամբ: «Շուտով մի նաւակ, ճանկածողեր»: Ամեն կողմից կիտում են նաւակավարներ ու ոստիկաններ: Մի նաւակ սկսում է առաջ խաղալ դէպի գետի մէջերը, մի լապտեր առջևին:

Ծաղկավաճառ կանաչք զարթնում են, և երբ նրանցից մէկը, յօրանջելով, հարցնում է, թէ ինչ է պատահել, կամուրջի անկիւնում պզգած սրճավաճառ կինը հանգիստ կերպով պատասխանում է.

— Մի կին իրան ջուրն է գցել:

Բայց չէ: Գետը չուգեց ընդունել այդ մատաղ մարմինը: Նա խղճաց այդչափ հեղ ու շնորհալի էակին: Ահա ներքևում, գետի եզերքին, տատանուող լապտերների լոյսում կազմում է մի սև խումբ, որ սկսում է քայլել: Խեղդուողին փրկել են... Մի աւազափոր դուրս է ճանկել նրան ալիքների մէջից: Նաւակավարներով ու լաստավարներով չըջապատուած ոստիկանները բերում են նրան, ձեռների վրայ դրած, և խաւարի մէջից մէկը, բիրտ ու խռպոտ ձայնով հռչակով, ասում է.

— Շատ չարչարեց ինձ այդ ջրսուզիկը: Ձեռներիս մէջից սպլտալով դուրս էր պրծնում... Իրան որ թողնէի, մրցանակաւ փարձիցս կը զրկէր ինձ անպատճառ...

Հետզհետէ աղմուկը հանդարտում է, հետաքրքիրները ցրւում են, և մինչ սև խումբը հեռանում է դէպի մօտակայ ոստիկանատունը, ծաղկավաճառ կանաչք նորից քուն են մտնում, և ամայի գետափում չինասողիկները դողդոջում են գիշերային հովից...

Օ՛հ, խեղճ աղջիկ, դու կարծում էիր, թէ հեշտ է հեռաւալ կեանքից, անյայտանալ յանկարծ: Դու չը գիտէիր, որ փոխանակ իսկոյն դէպի քո որոնած չքութիւնը տանելու քեզ, գետը դուրս էր նետելու քեզ, զո՛հ դարձնելով անաջող ինքնասպանութիւնների խայտառակութեանն ու անարգանքին: Ամենից առաջ՝ ոստիկանատունը, գարշիլի ոստիկանատունը՝ իր կեղտոտ նստարաններով, իր տախտակամածով, որի վրայի թըր-

ջուած փողին փողոցի ցեխ է յիշեցնում։ Այդտեղ պէտք է Դէ-
զիրէն լուսացնէր գիշերը։ Նրան պառկեցրել էին մի բանակային
մահճակալի վրայ՝ վառարանի առջև, որ լիքը լցրել էին նրա
համար և որի վատառողջ ջերմութիւնը գոլորշի էր բարձրա-
ցնում նրա ջրաթաթախ ծանր հագուստներին։ Ո՞րտեղ էր նա,
Նա լաւ չէր կարողանում հասկանալ այդ։ Նրա շուրջը նոյնպի-
սի մահճակալների վրայ պառկոտած էին զանազան մարդիկ,
լերկ պատերից տխրութիւն էր փչում, միւս սենեակում փակուած
երկու հարբեցողներ՝ ոռնալով ծեծում էին ներսի դուռը, և խեղճ
կաղիկը լսում ու տեսնում էր այդ բոլորը անորոշ կերպով և
չէր կարողանում հաշիւ տալ իրան։

Նրա կողքին, մի զգզուած կին, մազերը ուսին շաղ տուած,
պպզել էր վառարանի առաջ, որի կարմիր ցոլքը չէր կարողա-
նում սակայն գոյն տալ նրա վայրագ ու գունատ դէմքին։ Մի
խելագար էր այդ, որին բռնել էին գիշերը, մի խեղճ արարած,
որ մեքենայօրէն տարուբերում էր գլուխը, անգիտակից կերպով
ու գրեթէ չթուլնքների շարժումներից անկախ ձայնով արտա-
սանելով անդադար. «Օ՛խ, ինչէր եմ քաշել... ինչէր եմ քաշել»...
Եւ այդ չարագոյծ արտունջը, խառնուելով քնած տղամարդկանց
խռուղին, սարսափելի տանջանք էր պատճառում Դէզիրէին։ Նա
փակում էր աչքերը, որպէս զի չը տեսնէր այդ խելացնոր դէմ-
քը, որ սարսափեցնում էր նրան, իբր մարմնացումն իր սեփա-
կան յուսահատութեան։ Երբեմն-երբեմն փողոցի դուռը բաց-
ւում էր, լսում էր ոստիկանական պաշտօնեայի ձայնը, որ ինչ
որ անուններ էր տալիս, և՛ երկու ոստիկաններ դուրս էին գա-
լիս, իսկ երկուսը ներս էին մտնում ու իսկոյն փակում մահ-
ճակալների վրայ, յոգնած, ինչպէս հերթապահ նաւաստիներ, ո-
րոնք գիշերը արթուն անցրել են նաւի վրայ։

Վերջապէս լոյսը բացուեց՝ իր սարսռացնող զովութեամբ,
որ այնքան ծանր է տկարների համար։ Յանկարծակի սթափուե-
լով իր թմրութիւնից, Դէզիրէն վեր կացաւ, նստեց անկողնում,
դէն չարտեց կապան, որի մէջ փաթաթել էին նրան և չը նա-
յելով յոգնութեանն ու տենդին, աշխատեց ոտքի կանգնել, ու-
զելով նորից տիրանալ իր անձին ու կամքին։ Մի բան էր միայն
մտածում նա,—փախչել իր շուրջը հեռոցնտէ բացուող աչքե-
րից, հեռանալ այդ զարհուրելի տեղից, ուր քունը այնքան ծա-
նր է շնչում և այնքան ցաւատանջ դիրքեր է ընդունում։

—Նոյգրում եմ, պարոններ,—ասաց նա ամբողջ մարմնով
դողալով,—թողէք գնամ մօրս մօտ։

Ինչքան էլ ընտելացած լինէին ոստիկանները պարիզեան
դրամաներին, այնուամենայնիւ նրանք հասկանում էին, որ այն,

ինչ կատարւում էր այժմ նրանց առաջ, սովորականից աւելի ազնիւ ու աւելի սրտայայտ մի բան է։ Սակայն նրանք դեռ չէին կարող տանել նրան իր մօր մօտ։ Պէտք էր առաջ գնալ թաղական ոստիկանի մօտ։ Այդ անհրաժեշտ էր։ Կարեկցելով Դէզիրէին՝ մի փակ կառք կանչեցին. բայց չէ որ նախ պէտք էր դուրս գալ ոստիկանատնից, իսկ դռան մօտ մարդիկ էին հաւաքուել նայելու, թէ ինչպէս է անցնելու կաղիկ աղջիկը իր թրջուած ու քունքերին կպած մազերով և զինուորական կապայով, որի մէջ սակայն նա զողոզողում էր ամբողջ մարմնով։ Թաղական ոստիկանատանը նրան վեր բարձրացրին մի մութ ու խոնաւ սանդուխով, որով գնում-գալիս էին զանազան թուկից փախած անձնաւորութիւններ։ Մի բացխփիկ դուռ, որ իբր հասարակական հիմնարկութեան դուռ, ամեն բոպէ բաց ու խուփ էր լինում, ցուրտ ու աղօտ լուսաւորուած սենեակներ, նստարաններ, որոնց վրայ շարուած են լուռ, չմած ու քնած անհատներ, թափառաշրջիկներ, գողեր, անառակ կանայք։ Ինչ կանաչ մահուդով ծածկուած մի սեղան, որի վրայ դրում էր «թաղական ոստիկանի որսկանք», վերակացուի գլխով ու հնամաշ սիւրտուկով մի ահագին մարդ։ Իսկ և իսկ թաղական ոստիկանատուն։

Երբ Դէզիրէն ներս մտաւ, ստուերի մէջից վեր կացաւ մի մարդ և եկաւ նրա առաջը ու ձեռքը մեկնեց նրան։ Մրցանակ ստացած մարդն էր այդ, քսան հինգ ֆրանկի համար իր ազատիչը դարձած այլանդակ արարածը։

— Զը, մեր բարեկամ, — ասաց նա նրան իր լպիբշ ծիծաղով և խռպոտ ձայնով, որ մտածել էր տալիս ջրի վրայ անցրած մառախլապատ գիշերների մասին, — Ինչպէս է քէֆդ մեր կապարալողից յետոյ։

Եւ սկսեց պատմել ներկայ եղողներին, թէ ինչպէս էր դուրս ճանկել նրան, թէ առաջ այսպէս էր բռնել, յետոյ այսպէս, և թէ, ինքը որ չը լինէր, նա անպատճառ հիմա ջրի հետ գնալիս կը լինէր դէպի Ռուան։

Խեղճ աղջիկը կարմրատակել էր տենդից ու ամօթից և այնպէս յուզուած էր, որ նրան թւում էր, թէ ջրիցը աչքերը շաղուած են մնացել ու ականջները դեռ տփփում են։ Վերջապէս, նրան ներս տարան մի աւելի փոքր սենեակ, ուր մի վեհ ու չքազարդ մարդ, ինքը պարոն Թաղապետը, նստած՝ կաթով սուրճ էր խմում և «Դատաստանական թերթը» ձեռքին կարդում։

— Ա՛խ, դուք էք... ասաց նա դաժան կերպով, աչքերը

լրագրից չը հեռացնելով և հացի պատառը սուրճի մէջ թաթախելով:

Եւ Դէզիրէին բերող ոստիկանը իսկոյն և եթ սկսեց կարշալ իր զեկուցումը:

«Կէս գիշերից մի քառորդ պակաս, Մէժիսըրի գետափում № 17-ի առաջը, մի ոմն Դըլօրէլ, քսան չորս տարեկան, ծաղկագործուհի, որ ապրում է Բրաք փողոցում, իր ծնողների մօտ, փորձեց անձնասպանութիւն գործել իրան գցելով Սենա գետը, որտեղից նրան ողջ-առողջ դուրս հանեց պարոն Պարշըմիւնէ, որ աւազափոր է և կենում է Բիւտ-Շօմօն փողոցում»:

Պ. Թաղապետը մի կողմից ուտում էր հացը, մի կողմից լսում՝ հանգիստ ու ձանձրացած կերպարանքով, իբր մի մարդ, որին ոչինչ այլ սև չէ զարմացնում կեանքում: Վերջը նա բարձրացրեց աչքերը և մի ոմն Դըլօրէլի վրայ խիստ ու դաժան հայեացք գցեց ու զորս դու պատուիրեցեք նախատեց նրան: Սաստիկ վատ, սաստիկ անպիտան բան էր նրա արածը: Ի՞նչն էր դրդել նրան այդպիսի վատ քայլ անելու: Ինչու էր ուզում նա իր արել սեպնել: Հը՞, պատասխանեցէք տեսնե՞ք, մի ոմն Դըլօրէլ:

Բայց մի ոմն Դըլօրէլը յամառ կերպով լռում էր: Նրան թւում էր, թէ իր սէրը կը պղծուի, եթէ նա խոստովանի այսպիսի տեղում: «Չը գիտեմ... չը գիտեմ...», դողդողալով ասում էր նա կիսաձայն:

Բարկացած ու համբերութիւնը հատած, պարոն Թաղապետը յայտնեց նրան, որ նրան իսկոյն կը տանեն ծնողների մօտ, բայց այն պայմանով, որ նա խոստանայ, թէ այլ ևս չի կրկնի արածը:

— Հը՞, խոստանում էք...

— Այո, այո, պարոն...

— Այլ ևս չէք կրկնի նրբէք...

— Չէ, ի հարկէ, չեմ կրկնի... երբէք... երբէք...

Չը նայելով նրա այդ խօսքերին, պարոն Թաղապետը թափ էր տալիս գլուխը, որպէս թէ չէր հաւատում նրա խոստմանը:

Վերջապէս ահա նա փողոցումն է, գնում է տուն, գնում է իր ապաստարանը. բայց նրա նահատակութիւնը դեռ չէր վերջացել:

Կառքում՝ նրան ուղեկցող ոստիկանը չափազանց քաղաքավարի, չափազանց սիրալիր էր պահում իրան: Դէզիրէն ձեռնում էր, թէ չէ հասկանում նրա միտքը, մի կողմ էր քաշում, յետ էր քաշում ձեռքը: Ի՞նչ սարսափելի տանջանք... Բայց ամենասարսափելին այն բոպէն էր, երբ հասան Բրաք փողոցը

և Դէզիրէն տեսաւ տան իրարանցումն ու հարևանների բազմութիւնը, որոնց հետաքրքրութեան առարկան էր դառնալու ինքը:

Առաւօտունից ի վեր ամբողջ թաղը գիտէր, որ նա անհետացել է: Լուր էր պտտում, թէ նա փախել է Ֆրանց Ռիսլէրի հետ: Վաղ առաւօտեան տեսել էին հռչակաւոր Դըլօբէլին տանից դուրս գալիս, սաստիկ այլայլուած, գլխարկը ծուռ դրած, շապկաթևերը ճռտուած, որ նշան էր արտասովոր մտահոգութեան. դռնապանուհին էլ, միջերջները վեր տանելիս, խեղճ մօրը տեսել էր կիսախելագար դրութեան մէջ սենեակէ սենեակ վազելիս, աղջկանից մնացած մի խօսք, մի ամենազնշին հետք փնտռելիս, որի հիման վրայ կարելի լինէր գտնէ մի ենթադրութիւն անել:

Գոբախտ մօր աչքերը, թէև շատ ուշ, յանկարծ բացուեցին, և նա յիշեց իր աղջկայ տարօրինակ վարմունքը վերջին օրերի ընթացքում, նրա լուռութիւնը Ֆրանցի գնալու մասին: «Մի լար ամուսինս... կը գտնեմ, կը բերեմ նրան...», ասաց պարոն Դըլօբէլը ու դուրս գնաց տանից, մասամբ տեղեկանալու, մասամբ էլ այդ սարսափելի դարձը չը տեսնելու համար, և կինը սպասելով նրան՝ միալար գնում-գալիս էր գաւթից լուսամուտը և լուսամուտից գաւթի՞ն, Հէնց որ մի ամենաթեթիկ ոտնաձայն էր լսուում սանդուխի վրայ, նա բարախուն սրտով բանում էր դուռը ու դուրս պրծնում սենեակից, իսկ յետոյ, երբ ներս էր մտնում յուսախաբ, աղիկտուր լաց էր լինում՝ տեսնելով բնակարանի դատարկութիւնը, սաստկացած չնորհիւ Դէզիրէի թափուր մնացած մեծ բազկաթոռի, որ կիսովին դարձած էր դէպի աշխատութեան սեղանը:

Յանկարծ մի կառք կանգ առաւ ներքևի դռան առաջ: Ներսնում խօսակցութիւն ու ոտնաձայն լսուեց:

— Գտանք ձեր աղջան, տիկին Դըլօբէլ... Ահա...

Այո, Դէզիրէն էր դա, որ, գունատ ու նուաղուն, բարձրանում էր մի անծանօթ մարդու թևն ընկած, առանց շալի, առանց գլխարկի, փաթաթուած մի ահագին գորշ վերարկուի մէջ: Մօրը տեսնելով, նա ժպտաց՝ գրեթէ անմիտ կերպարանքով:

— Մի վախեցիր, ոչինչ չը կայ... փորձեց նա խօսել ու իսկոյն թուլացած նստեց աստիճանների վրայ: Երբէք տիկին Դըլօբէլի մտքով չէր կարող անցնել, թէ ինքը այդքան ուժ ունի: Մի չնչում գրկեց աղջկան, տարաւ ներքև, պառկացրեց, ու սկսեց խօսել հետը, պաշտօնի անվերջ:

— Վերջապէս տեսայ քեզ այստեղ, Ո՞րտեղից ես գալիս, խեղճ աղջիկս: Ծիշտ է, որ ասում են, թէ ուզեցել ես քեզ սպա-

նել... Սաստիկ դարդ ես ունեցել ուրեմն... Հապա ինչու էիր ծածկում ինձնից:

Տեսնելով մօրը այդ դրութեան մէջ, արտասուաթաթախ ու մի քանի ժամուայ ընթացքում պառաւած: Դէզիրէն սկսեց սաստիկ խղճահարուել: Նա յիշեց, որ ինքը հեռացել էր տանից առանց նրա հետ մնաս բարեւ անելու և որ սրտի խորքումը մեղադրում էր նրան, թէ չի սիրում իրան:

Չէր սիրում:

— Ես դարդամահ կը լինէի, եթէ մահդ իմանայի, — ասում էր խեղճ կինը... Օ՜ֆ, երբ առաւօտեան վեր կացայ և տեսայ, որ տեղերդ չի բացուած ու ինքդ էլ արհեստանոցում չես... պտոյտ եկայ ու կանգնած տեղս գետնովը դիպայ... Հիմա տաքացար մի քիչ... Լաւ ես հիմա... էլ չես աշխատի մեռնել, այնպէս չէ...

Եւ, այդպէս խօսելով, ծալում էր վերմակի եզրները, տաքացնում էր ոտները, սղմում էր կրծքին ու օրօրում:

Աչքերը խուփ՝ անկողնում պառկած, Դէզիրէն վերատեսնում էր իր ինքնասպանութեան փորձի բոլոր մանրամասները, այն բոլոր զազրելի բաները, որոնք նրա գլխովն անցել էին մահի ճանկից ազատուելուց յետոյ: Չը նայելով տենդի սաստկանալուն, չը նայելով, որ ծանր քունը յաղթում էր նրան, այնուամենայնիւ նրան յուզում, տանջում էր իր խելագար վազքը Պարիզի միջով: Հազար ու մի մութ-մութ փողոցներ էին բացւում նրա առաջ, որոնք բոլորն էին գնում վերջանում էին Սենայի ափին:

Այդ սոսկալի գետը, որ նա չէր կարողանում գտնել գիշերը, այժմ հալածում էր նրան:

Խեղճ աղջիկը զգում էր իրան թաթախուած նրա տիղմի ու ցեխի մէջ, և խեղդուելով այդ կօշմարից, այդ չար քնից, ու չիմանալով, թէ ինչպէս ազատուի իրան պաշարած այդ սև յիշողութիւններից, չնջում էր, դիմելով մօրը՝ «ծածկիր ինձ, մայրիկ... ծածկիր... ամաչում եմ»:

Թարգմ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Կը շարունակուի)